

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

**Установа адукацыі
“Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны”**

У. А. БОБРЫК

БЕЛАРУСКАЯ ДЫЯЛЕКТАЛОГІЯ

*Заданні да выканання лабараторных работ
для студэнтаў спецыяльнасці
1-21 05 01 “Беларуская філалогія”*

**Гомель
УА “ГДУ імя Ф.Скарыны”
2010**

УДК 811. 161. 3'28(075.8)

ББК 81.411. 3-923.67

Б 727

Рецэнзент:

кафедра беларускай мовы ўстановы адукацыі

“Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт

імя Францыска Скарыны”

Рэкамендавана да друку навукова-метадычным саветам
установы адукацыі “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны”

Бобрык, У.А.

Б 727

Беларуская дыялекталогія : заданні для выканання
лабараторных работ для студэнтаў спецыяльнасці 1- 21 05 01
“Беларуская філалогія” / У. А. Бобрык; М-ва адукацыі РБ,
Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны. –
Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2010. – 39 с.

Заданні для выканання лабараторных работ ахопліваюць
асноўныя тэмы дыялекталогіі : “Націскны вакалізм”,
“Ненаціскны вакалізм пасля цвёрдых, зацвярдзелых і мяккіх
зыхных”, “Кансанантызм”, “Назоўнік”, “Дзеяслоў”, “Лексіка” і
прызначаны для студэнтаў спецыяльнасці 1- 21 05 01
“Беларуская філалогія”.

УДК 811. 161. 3'28(075.8)

ББК 81.411. 3-923.67

© Бобрык У.А., 2010

© УА “Гомельскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Ф.Скарыны”, 2010

ЗМЕСТ

Уводзіны	4
Лабараторная работа 1 Націскны вакалізм	5
Лабараторная работа 2 Ненаціскны вакалізм пасля цвёрдых і зацвярдзелых зычных	7
Лабараторная работа 3 Ненаціскны вакалізм пасля мяккіх зычных	14
Лабараторная работа 4 Кансанантызм	21
Лабараторная работа 5 Назоўнік	24
Лабараторная работа 6 Дзеяслоў	28
Лабараторная работа 7 Лексіка	31
Літаратура	36
Слоўнікі	37

УВОДЗІНЫ

Лабараторная работа – адна з форм самастойнай працы студэнта, абавязковы кампанент вучэбных планаў філалагічнага факультэта вышэйшай навучальнай установы. Мэта напісання лабараторнай работы – засвоіць і ўдасканаліць тэарэтычныя веды па пэўнай дысцыпліне, выявіць уменне выкарыстоўваць набытыя веды на практыцы.

Задачы засваення тэарэтычных пытанняў беларускай дыялекталогіі як асаблівасці развіцця дыялектаў у розных гістарычных умовах, групойкі тэрытарыяльных дыялектаў, асноўных паняццяў (ізагласа, пучок ізаглас, лінгвістычны арэал) і абумовілі дадзеную тэматыку лабараторных работ па дысцыпліне “Беларуская дыялекталогія”.

Лабараторныя работы прысвечаны аналізу фанетычнага, марфалагічнага і лексічнага ладу беларускай дыялекталогіі. Асноўная ўвага надаецца націскному і ненаціскному вакалізму, з’явам кансанантызму, дыялектным адрозненням у марфалагічнай сістэме беларускіх гаворак, слоўнікаваму складу беларускіх гаворак.

Перш чым выканаць працу, студэнт павінен дэтальна пазнаёміцца з заданнямі, табліцамі, дыялекталагічным атласам беларускай мовы, асноўнымі слоўнікамі дыялектнай лексікі, вывучыць адпаведную літаратуру. Толькі пасля гэтага ён можа прыступіць да выканання заданняў.

Заданні да лабараторных работ ахопліваюць асноўныя тэмы беларускай дыялекталогіі: “Націскны вакалізм”, “Ненаціскны вакалізм пасля цвёрдых і мяккіх зычных”, “З’явы кансанантызму”, “Назоўнік”, “Дзеяслоў”, “Лексіка”.

Заданні ў лабараторнай рабоце, прадстаўленыя ў некалькіх варыянтах, адзіныя для ўсіх студэнтаў.

Лабараторная работа 1 Націскны вакалізм

Варыянт 1

Заданне 1 Карыстаючыся картай 29 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках зафіксавана форма *[ав'ос]*.

Заданне 2 Карыстаючыся картай 34 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю пашырэння дыфтонгаў *[ie]*.

Заданне 3 Карыстаючыся картай 35 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю пашырэння фанемы *[ô]*.

Заданне 4 Карыстаючыся картай 36 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках пасля шыпячых у інфінітыве і формах прошлага часу дзеясловаў тыпу маўчаць, крычаць, дрыжаць ужываецца *[e]*.

Заданне 5 Карыстаючыся картай 39 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю пашырэння фанемы *[ы]*.

Варыянт 2

Заданне 1 Карыстаючыся картай 29 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках зафіксавана форма *[ав'йос]*, *[ав'йос]*, *[аўйос]*.

Заданне 2 Карыстаючыся картай 34 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю пашырэння фанемы *[e]*.

Заданне 3 Карыстаючыся картай 35 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю пашырэння фанемы *[o]*.

Заданне 4 Карыстаючыся картай 36 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках пасля шыпячых у інфінітыве і формах прошлага часу дзеясловаў тыпу маўчаць, крычаць, дрыжаць ужываецца *[o]*, *[ie (i)]*.

Заданне 5 Карыстаючыся картай 39 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках адбыўся пераход *[ы]* у *[y]*.

Варыянт 3

Заданне 1 Карыстаючыся картай 29 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках зафіксавана форма *[ав'ес]*.

Заданне 2 Карыстаючыся картай 34 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю пашырэння фанемы *[ê]*.

Заданне 3 Карыстаючыся картай 35 ДАБМ, вызначыць, якія фанемы паралельна ўжываюцца ў гаворках Гомельскай вобласці.

Заданне 4 Карыстаючыся картай 36 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках пасля шыпячых у інфінітыве і формах прошлага часу дзеясловаў тыпу маўчаць, крычаць, дрыжаць ужываецца *[a]*.

Заданне 5 Карыстаючыся картай №39 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках адбыўся пераход *[ы]* у *[i]*.

Варыянт 4

Заданне 1 Карыстаючыся картай 29 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках зафіксавана форма *[овес]*.

Заданне 2 Карыстаючыся картай 34 ДАБМ, вызначыць, якія фанемы паралельна ўжываюцца ў гаворках Гомельскай вобласці.

Заданне 3 Карыстаючыся картай 35 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю пашырэння дыфтонга *[yo]*.

Заданне 4 Карыстаючыся картай 36 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках пасля шыпячых у інфінітыве і формах прошлага часу дзеясловаў тыпу маўчаць, крычаць, дрыжаць ужываецца *[e]*.

Заданне 5 Карыстаючыся картай 39 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках паралельна суіснуюць фанемы *[ы]* і *[y]*, *[ы]* і *[i]*.

Лабораторная работа 2 Ненаціскны вакалізм пасля цвёрдых і зацвярдзелых зычных

Варыянт 1

Заданне 1 Прачытаць тэкст. Прасачыць, якія гукі вымаўляюцца на месцы галосных няверхняга пад'ёму *[a]*, *[o]*, *[e]* ў першым складзе перад націскам пасля цвёрдых і зацвярдзелых зычных, калі пад націскам *[a]* і калі – *[i]*, *[y]*, *[y]*, *[o]*, *[e]*. Вынікі назіранняў запісаць у табліцу і вызначыць тып акання.

У націскным складзе	У першым складзе перад націскам
[a] [e], [i], [y] [y], [o]	

Ко_нліс' у нас у с'ел'ê, йак йа шчэ малы_н був, ба_нчыв, йак ха_нту роб'іл'і соб'ê на_ншы бац'к'і і дз'еды_н. Зака_нпвал'і в'ено_нк ці два ў з'е_нмл'у, штоб было_н ц'епло_н. Оўкна роб'і_нл'і мал'е_ннк'іе соўс'і_нм, бо с'ц'екло_н тру_ннно было_н достава_нц'. А ха_нты ўс'е_н одна_н й одна_н ко_нмната. С'в'ец'і_нл'і ў ха_нтах, штоб в'ідно_н было_н роб'і_нц', пра_нс'ці коно_нпл'і да в'еза_нц' с'е_нтк'і. Так'і_не м'ешк'і_н в'іс'е_нл'і с'е_нрэд ха_нты, с'е_нтк'і так'і_не іс про_нволо_нк'і, то там кла_нл'і лучы_нну да с'ерэд ха_нты круго_нм опс'аду_нц', да так і с'в'ец'і_нл'і. А ц'еп'ер йак хаты_н ро_нб'ац', так к'ірп'і_нчнны_е дамы_н да ра_нзнны_е кам'е_ннны_е зал'іва_нйу_нц'. Н'іхто_н н'е стро_нйіц' ха_нту м'е_нн'ей йак на п'яц' ко_нмнат. Крэ_нпко зам'е_нтно, йак йе_нто ц'ап'е_нрашн'і с'в'ет, пан'іма_нйе_нц'е, ув'ерх і ўв'ерх ідз'е_н.

Спац' ко_нліс' роб'і_нл'і так'і_не на_нры од дз'в'ерэй до п'е_нчы, і на тых на_нрах ус'е_н спа_нл'і. На на_нры сало_нмы нас'ц'е_нл'у_нц', а пото_нм по_нсц'ілкам'і свойе_н рабо_нты закры_нйу_нц', да так ус'е ўпо_нкот і сп'яц'. Поду_ншк'і ў кого_н был'і_н з раго_нзы, а ў кото_нрых был'і_н с'п'е_нр'яа. Ц'еп'е_нр по_нлы кра_ншаны_е, а ко_нліс' гл'і_нны нато_нпчу_нц' і так'і_н выб'іва_нл'і. А н'іа_нкого ўкрашэ_нн'а ў ха_нтах н'е было_н, адно_н бо_нг'і в'іс'е_нл'і. А на баг'і_н в'е_ншал'і рушн'і_нк'і тка_ннны_е.

Заданне 2 Вызначыць тып ненацісканога вакалізму ў наступных словазлучэннях. Затранскрыбіраваць гэтыя словы так, як яны гучаць у гаворцы: а) з недысімілятыўным аканнем; б) з дысімілятыўным аканнем:

поступа_т' на слу_жбу, осу_ш'ват' кона_твы, зай_тхаты, начала_т' война', запла_ткаты, постро_илыса, холод'и_тл'н'ік, мэ_тбл'а дорога_т, брат мого_т чолов'і_тка, поба_ч'іты, скома_тндуваты.

Заданне 3 Ці можна вызначыць тып ненаціснаго вакалізму пасля цвёрдых на наступных словах:

ав'ос, дал'о_тка, каро_тву, кас'е_тц, дашчэ_тчка, паду_тмац', ма_тц'і, чаты_тры, крук, кусты_т была_т
 Растлумачыць чаму.

Варыянт 2

Заданне 1 Прачытаць тэкст. Прасачыць, якія гукі вымаўляюцца на месцы галосных няверхняга пад'ёму [a], [o], [e] ў першым складзе перад націскам пасля цвёрдых і зацвярдзелых зычных, калі пад націскам [a] і калі – [i], [y], [y], [o], [e]. Вынікі назіранняў запісаць у табліцу і вызначыць тып акання.

У націскным складзе	У першым складзе перад націскам
[a] [e], [i], [y] [y], [o]	

Раскажу_т яа вам, як даўн'е_тй жан'і_тл'іс'і. Кал'і_т заду_тмайц' ба_тц'ка адда_тц' дачку_т с'у_тнды і адда_тс'ц'. Абы бага_тнты. Як даўн'е_тй у ба_тц'к'і было_т дз'в'е дачк'і_т – адна_т разу_тмнайа, а другая_т н'іразу_тмнайа. Ну, прыйе_тхаў жан'іх. Сьсва_ттал'і йаны_т разу_тмнайу, крас'і_твайу. А як к в'анцу_т, ма_ттка спрува_тдзіла ту_тйу дуракав'і_ттайу. Ну, пайе_тхал'і йаны_т пав'інча_тл'іс'а й йе_тдуц' дамо_тў. Атийжджа_тйуц да йаго_т ўжо, ма_ттка ўлажы_тла йой бу_тлку як паду_тшку, бал'шу_тйу таку_тйу кру_тглайу, улажы_тла па_тру к'ілба_тс, улажы_тла сыр бал'шы_тй. “Ну, майа_т дачу_тшка, як прыйе_тндзіш г' дз'арэ_тўн'і к йаго_тнай, к мужыко_твай, тады_т плач”. Йіна_т йе_тдзіц', йе_тдзіц', тады_т на мужыка_т ка_тжыц': “Ну ці ско_тра ва_тша дз'арэ_тўн'а?” “А нашто_т таб'е_т?” “А ці пара_т мн'е пла_ткац'?” Ага_т. Йон пьн'а_тў ужо, шта гэта_т н'і та_тйа – йаны_т аднаго_т пра_тма л'іца_т, тро_тху пьтхадзі_тл'і – дуракав'і_ттайу йаму_т ўв'арну_тл'і. Ну, ал'е ж в'аз'е_тц'. Тады_т ка_тжыц'ь: “А дз'е ў ц'аб'е_т туд жа йос' бу_тлка, ма_ттка таб'е_т ў хату_тл' ув'а_тзвала?” “А йака_тйа та_тйа бу_тлка? Як паду_тшка?” “Ага_т, - ка_тжыц', - як паду_тшка”. “Ну дык йа йайе_т з'йе_тла”. “Ну, а сыр жа таб'е_т ма_ттка кла_тла!” “Як'і_т той сыр?

Йак клін?” “Ага_н”. “З’йе_нла””А к’ілбаса_н йак хамуц’і_нна, то_нжа ж ма_нтка дава_нла!” “А йа з’йе_нла”.

Заданне 2 Як вымаўляюцца наступныя словы ў гаворках з поўным оканнем. Затранскрыбіраваць:

гарэць, хацець, капуста, гарох, гарадок, у гародзе, стагі, казлякі, балота, горад, дарагі, позна, проса, паляна, баран, кабан.

Заданне 3 Ці можна вызначыць тып ненаціскавага вакалізму пасля цвёрдых зычных ў наступных словах:

наг’і_н, каб’е_нта, даро_нга, гавару_н, кас’і_нц’, до_нбрэ, ма_нсло, траво_нй, крук, на стал’е_н, двары_н, гарэ_нла, пша_нн’іца.

Растлумачыць чаму.

Варыянт 3

Заданне 1 Прачытаць тэкст. Прасачыць, якія гукі вымаўляюцца на месцы галосных няверхняга пад’ёму [a], [o], [e] ў першым складзе перад націскам пасля цвёрдых і зацвярдзелых зычных, калі пад націскам [a] і калі – [i], [y], [y], [o], [e]. Вынікі назіранняў запісаць у табліцу і вызначыць тып акання.

У націскным складзе	У першым складзе перад націскам
[a] [e], [i], [y] [y], [o]	

Йак ста_нла в’йна_н, н’ек уско_нрас’ці парц’іза_нны абйав’і_нліс’. Ста_нлі б’іспако_нйіц’ н’е_нмцуў. Ты_нйі н’ла_нжывал’і ка_нрныі іс’п’ідз’і_нцыйі. У дз’арэ_нўн’і стала стра_ншна жыц’, і мы ў л’ес’і с’адз’е_нлі. У л’іса_нх с’адз’е_нлі, а тут была_н н’йтрав’і_ннаа зо_нна, дз’арэ_нўн’а ст’йа_нла так. Но_нчы прыйе_ндз’іш, чаго_н-нібу_ндз’ схво_нд’іш і н’за_нд у л’ес. А тады_н спал’і_нлі дз’арэ_нўн’у.. І бамб’і_нлі нас. Стра_нху было_н німа_нла. А йка_нйа жы_нз’н’а была_н?! З ла_нпн’іку дз’е_нлал’і бу_нтк’і так’і_нйа і с’адз’е_нлі ў тых бу_нтках. З’ йало_нвых ла_нпк. Хало_ндна было_н: з’імо_нй жа! І дз’е_нд’і ш малы_нйа был’і_н. Ла_нпн’іку пад н’іс пас’ц’е_нліш, ув’е_нрц’іш дз’ац’е_нй йіка_нйа адз’е_нжына была_н с сабо_нй, аган’о_нк разло_нжыш, йак бл’і_нска н’е_нмцуў нет. І так з’і_нму з’імува_нлі. І так жы_нлі да атступл’е_нн’а

н'е_нмцуў. В'арну_нл'іс'і з л'е_нсу, был'і_н н'е_нўкатарых ха_нты, ал'е н'е ва ўс'іх. У нас то была_н свайа_н ха_нта, н'ібал'шэ_нн'кайа, но св'яйа_н. Ста_нрайа ха_нтка, а тры с'амйі_н пам'ішча_нл'іс'і. Скац'і_нны н'і было_н. Н'і курэ_нй, н'і св'і_нн'н'ей, н'і каро_нў – н'ічо_нга.

Заданне 2 Визначыць тып акання гаворкі і дыялект, якому ўласціва вымаўленне:

барано_нй п'яха_нл'і, рабо_нтац', суруўнува_нн'а, буксува_нц', к'на_нл'і, пастуху_н зь к'на_нвай, гусуда_нрства, схува_нцца, м'льда_нйа, буза_нр, кумпа_нн'йа, сумува_нр.

Заданне 3 Ці можна вызначыць тып ненаціскавага вакалізму пасля цвёрдых зычных у наступных словах:

дамы_н абу_нты, гару_н бало_нта, была_н здарав'е_нц, дал'о_нка, пабу_нц', дашчэ_нчка, до_ншка, запал'і_нц', самы_нйа, рабо_нта.

Растлумачыць чаму.

Варыянт 4

Заданне 1 Прачытаць тэкст. Прасачыць, якія гукі вымаўляюцца на месцы галосных няверхняга пад'ёму [a], [o], [e] ў першым складзе перад націскам пасля цвёрдых і зацвярдзелых зычных, калі пад націскам [a] і калі – [i], [y], [o], [e]. Вынікі назіранняў запісаць у табліцу і вызначыць тып акання.

У націскным складзе	У першым складзе перад націскам
[a] [e], [i], [y] [y], [o]	

– Спо_нмн'і, Лук'е_нр'я, быва_нлышнаю на_ншу жыз'н', йак нам было_н ц'іжало_н. Аста_нл'іс'і мы ўдо_нвы по_ншл'а вайны_н. Ты сра_нзу была_н н'і ўд'ва_н, йе_нта йа забы_нла. А мн'е йак было_н л'і ц'аб'е, л'і твайго_н вакна_н йц'і? Ты с'адз'і_нш уро_ндз'і ба_нрын'а – у ц'аб'е_н муш прышо_нў з вайны_н, а ў м'ан'е_н дз'е_нц'і с'ідз'а_нц' да пла_нчуц'. Йак успо_нмн'у свайго_н х'з'а_нйіна, мн'е п'іча_нл', н'ійа_нк'ьй в'іс'алос'ц'і. Друг'і_нйі ра_ндуйуцца, катро_нрых мужйа_н прышл'і_н з вайны_н, а мн'е п'іча_нл'. Йак успо_нмн'у свайго_н х'з'а_нйіна, йак йон кал'і_нс'-та пумага_нў мн'е і до_нбра жы_нл'і, а вот заб'іл'і, адна_н аста_нлас'. А пошла_н й ц'аб'е_н т'ка_нйа ж б'іда_н, н'ішча_нс'ц'а абн'іла_н, сматры_н, н'іўза_ндаўз'і ж і твой х'з'а_нйін пам'о_нр. Вот нам ц'ап'е_нр і дз'ал'і_н гэ_нту жыз'н', йак хо_нчыш жыв'і_н. А вот сматры_н-ка,

йка_нйа нам была_н ц'ажо_нлайа жыз'н', а ўс'о жа мы парас'ц'і_нл'і дз'ац'е_нй свайі_нх, дз'е_нці прыбрыта_нл'і квал'іф'іка_нцыйу ў жы_нз'н'і, да_нл'і йак і мы сум'е_нл'і вум. Сы_нна свайго_н выўчы_нла шаф'о_нрам, а дьчка_н пра_нўда, ко_ннчыла дз'е_нс'іц' кла_нсыў.

Заданне 2 У якіх гаворках вымаўляюцца словы:

бала_н, пато_нца, адбава_нў, начана_нйа, калаха_нц, назава_нц, расапа_нц, драгва_н рабак'і_н, пратвара_нца, вазава_нў, пран'ас'е_нц.

Затранскрыбіраваць словы так, як яны вымаўляюцца ў гаворках з недысімілятыўным і дысімілятыўным аканнем.

Заданне 3 Ці можна вызначыць тып ненаціскавага вакалізму пасля цвёрдых зычных у наступных словах:

кас'і_нлка, травы_н, паду_ншка, на вадз'е_н вадо_нй, зарэ_нзац', вал'о_ннак, ду_ншина, дачку_н пас'е_нвы, садо_нк, на даро_нз'е, мо_нра, самал'о_нт.

Растлумачыць чаму.

Варыянт 5

Заданне 1 Прачытаць тэкст. Прасачыць, якія гукі вымаўляюцца на месцы галосных няверхняга пад'ёму [a], [o], [e] ў першым складзе перад націскам пасля цвёрдых і зацвярдзелых зычных, калі пад націскам [a] і калі – [i], [y], [o], [e]. Вынікі назіранняў запісаць у табліцу і вызначыць тып акання.

У націскным складзе	У першым складзе перад націскам
[a] [e], [i], [y] [y], [o]	

Пра на_ншы рушні_нк'і знай_нуц' н'а то_нл'к'і ў на_ншай рэспу_нбл'ік'і, а й за гран'і_нцай. Гэ_нты ўзор называ_нйіцца йа_нблычка, гэ_нта жалудзі_н, гэ_нта кручка_нм'і. І ччэ_нцца й падб'іра_нйіцца дз'е йак'і_н крас'ів'е_нйшы, стара_нйімс'а п'ерана_нц'. Шчэ й вышыва_нйуц', вышыва_нн'е йос'. Так'і_нйа н'і_нтк'і са_нмыйа, йак і дл'а тка_нн'н'а падб'іра_нйуцца. На_нда н'і_нтка, го_нпка, на па_нле'ц надз'айе_нцца нап'о_нрстак. Ё на йго_нлку і пад ыго_нлку вышыва_нйім. Ус'о_н ж гэ_нта разл'і_нк'і, рабо_нта тру_нднайа і

ц'ажо_нлайа. Йак вы во падб'іра_нйіц'а бу_нквы, каб саста_нв'іц' слава_н, так мы ўзо_нры падб'іра_нйім.

До_нбрайа зав'адз'о_ннка ў нас йос': падн'е_нс'ц'і ў падара_нк знакам'і_нтыя н'е_нгл'убск'ія рушн'ік'і_н. І таму_н ў нас ус'е_н жэ_нншыны ткуц' і вышыва_нйуц' рушн'ік'і_н, а ў катой_нрай до_нчк'і, шчэ бо_нл'шы ткуц'. У нас абы_нчайа така_нйа – натка_нц' і дру_ншкам і свата_нм. До_нрац' радз'і_нц'ел'ам жан'іха_н, пав'а_нзвайуц'. Што малады_нйа дз'е_нлал'і, то_нйе ў ста_нрас'ц'і паўтара_нйім. Саб'іра_нйімс'а на в'ечары_ннку, паўтара_нйім свайу_н маладо_нс'ц'. Што пр'іду_нмае адна_н, другая_нйа даба_нв'іц', і палу_нчыцца харо_ншы ўзор.

Заданне 2 У вёсцы вымаўляюць:

мол'і_нна, робо_нта, стору_нх, копу_нста, скоза_нў, бурока_н, боза_нр, сомол'о_нт, забойа_нўс, мола_нйа, наро_нд.

Якая з'ява ў вакалізме вёскі? У якіх яшчэ гаворках яна сустракаецца?

Заданне 3 Ці можна вызначыць тып ненаціскага вакалізму пасля цвёрдых зычных у наступных словах:

паро_нх, кас'і_нц', мал'е_ннка, дарэ_нмна, ц'о_нпла, раб'і_нла, пастойа_нлка, малады_н, бало_нта, ду_нмина, кусты_н, ав'о_нс, ма_нц'і.

Растлумачыць чаму.

Варыянт 6

Заданне 1 Прачытаць тэкст. Прасачыць, якія гукі вымаўляюцца пасля цвёрдых і зацвярдзелых зычных на месцы этымалагічных [o] і [a]. Вынікі назіранняў запісаць у табліцу і вызначыць тып вакалізму.

Этымалагічныя галосныя	Пераднаціскныя склады			Паслянаціскныя склады	
	першы	другі	трэці	першы і інш.	канцавы адкрыты

Зімо_нйу робо_нты кро_нхы мэнч було_н, а л'і_нтом робо_нты ду_нжо бога_нто було_н. Жа_нлы, косы_нлы. Косы_нлы по боло_нт'і, по вод'і_н. С'і_нна трэ_нба було_н бога_нто. Обува_нлы постолы_н, а дэ ку_нпын ныма_н, ро_нвн'ій кро_нхы, то бо_нсыйі косы_нлы. Косы_нты ходы_нлы за два_нцйт' к'іло_нмэтруў. Цы_нлы дэн' туды_н йдэш, на тры дн'і ходы_нлы. І ўсэ на соб'і_н ныслы_н. Пройі_нхаты ны мо_нжна було_н, там на доро_нз'і роўча_нк'і глыбо_нк'ійі булы_н, йары_н. І носы_нлк'і, і вы_нлк'і, і то_нрбу на соб'і_н н'ус.

За_нйдыш пуд вэ_нчор, пока_н будана_н зро_нбыш, тэ_нмно. А в боло_нт'і вода_н гра_нзна була_н, трэ_нба коло_нд'аз'а робы_нты. Коло_нд'аз'а так робылы: вы_нрыжыш ку_нпыну косо_нйу, йа_нмочку вы_нкопайеш, шоб вода_н чыст'і_нйша була_н, да й пйеш.

Заданне 2 У гаворках галосны [y] вымаўляецца пры наяўнасці па суседству губных зычных або галоснага [y]: *гурбуза, хумута, кулука, гулубцы, бурсука і г.д.* Запісаць словы: *галава, дурака, папалам, слабават, пагаварылі, халаднаваты, таргаваў, навука, шанаваў* так, як іх вымаўляюць у гэтых гаворках. Назваць гэтыя гаворкі.

Заданне 3 Ці можна вызначыць тып ненацісканога вакалізму пасля цвёрдых зычных у наступных словах:

стаг'і_н валы_н кан'у, саб'е_нрыш, цано_нй, шас'ц'і_н на дварэ_н со_нрак, дал'о_нка, саху_н пас'л'е_нн'н'і, хадз'і_нў, снапы_н адз'і_нн.

Растлумачыць чаму.

Лабораторная работа 3 Ненаціскны вакалізм пасля мяккіх зычных

Варыант 1

Заданне 1 Прачытаць тэкст. Прасачыць, якія гукі вымаўляюцца на месцы галосных няверхняга пад'ёму **[a]**, **[o]**, **[e]** ў першым складзе перад націскам пасля мяккіх зычных, калі пад націскам **[a]** і калі - **[i]**, **[ы]**, **[y]**, **[o]**, **[e]**. Вызначыць тып якання. Вынікі назіранняў запісаць у табліцу.

У націскным складзе	У першым складзе перад націскам
[a] [i], [ы], [o], [y], [e]	

Жыц' харашо_n ц'ап'е_nр, харашо_n ста_nла жыц'. Патаму_n што с'іча_nс машы_nны, с'іча_nс так л'о_nгка рабо_nтац'. Дл'а ўс'іх аткры_nліс'і вучо_nбы, дл'я ўс'іх аткры_nліс'і даро_nгі, ко_nжны чалав'е_nк мо_nжа вы_nбрац' саб'е_n рабо_nту па душэ_n. Ц'ап'е_nр ус'і_n н'і_n хл'еб н'а м'е_nс'ім, н'і прадз'о_nм, н'і кро_nсны н'а ччо_nм, ц'ап'е_nр ус'о_n гато_nвайа. А мы і па_nрын'іну¹ ара_nлі пыд аз'і_nмыйа, і йаравы_nяа с'е_nйіл'і, і кас'і_nл'і, і жа_nл'і і ўс'у_n рабо_nту ўручну_nйу, дак нам было_n ц'ажо_nла раб'і_nц'. Был'і_n каро_nвы і ко_nн'і был'і_n. З'амл'і_n надз'е_nл'найе было_n с'ем г'екта_nр, і ку_nпл'інайе дз'е_nс'іц'. Мно_nга. Там быў і л'ес, там быў і луг. Сто_nл'к'і з'амл'і_n на_nда было_n абрабо_nтац'.

...Ла_nднайа была_n дз'аўчо_nнка, гадо_nў шасна_nццац', тька_nйа калы_nска – ду_nжка тут так во_n, іс канца_n ў кан'е_nц тька_nйа ду_nжка в'ісо_nкайа, дык начэ_nп'ац' ту_nйу л'у_nл'ку на пл'е_nчы, дз'іц'а_n клад'о_nм, уло_nжым вады_n

дз'е_нс'іц' л'і_нтраў (тька_нйа была_н б'ікла_нга ш шпу_ннтъм) і по_нлудз'ен' уклад'о_нм і н'ас'ом з ма_нмъй за чаты_нры к'іло_нм'етры. Йе_нта жы_нта жац' ід'о_нм. Къгда_н та_нту йо ўрэ_нм'а, нас зав'аз'е_нц', а къгда_н н'е_нкал'і: на лу_нз'е ко_нс'а. А нам на_нда йе_нтый пуц' чаты_нры к'іло_нм'етры йц'і. Рабо_нтайім дз'ен'. Тады_н ма_нма во_нз'м'а ў 'зв'о_нртък дз'іц'а_н, а йа ўс'о складу_н ў л'у_нл'ку і н'ас'о_нм. І пры_ндз'ім ужо_н ц'о_нмна. А быва_нйе, што ў йе_нтым у аддал'о_ннным по_нл'і мы начува_нл'і ў жн'ів'е_н. На по_нл'і. Снапо_нў наста_нв'ім так'і_нй аба_нбък² бал'шы_нй, у сньпа_нх там пас'це_нл'імс'а й начу_нйім. А так у до_нбрым су_нм'ірку йак урэ_нжым с'астро_нй п'е_нс'н'у, а л'ес, дык йано_н раз'л'іва_нйіцца но_нчы, дык аж рэ_нха па ўс'ім л'асу_н. Паначу_нйім, тады_н да ўсхо_нду со_ннца мно_нга сажн'о_нм. Раб'і_нл'і, а бага_нтства то_нга н'і было_н, патаму_н што з'імла_н была_н пуста_нйа, хл'еб быў дз'ашо_нў, н'е_нзашта абарва_нц' кап'е_нйку. Ув'е_нс' плац'е_нж быў у нас с кънап'е_нл'. Памну_нц' п'ан'ку_н і здайу_нц'. А кал'о_нсы, а плуг, а куз'н'ацу_н, а сто_нражу, дак гро_ншай да_нйжа на мы_нла кусо_нк н'а было_н. Прада_нс'ц' та_нта жы_нта йак'і_н пудо_нчак, п'ан'ку_н ку_нп'а нам па платку_н, ку_нп'а па пла_нц'ц'у. Дак мы йаго_н, тойа пла_нц'ц'а, што со_нл'іта ку_нп'ім, у тра_нпъчку зъв'а_нжым йак у цэ_нркву по_нйдз'ім, а тады_н за_нйдз'ім г дз'а_нц'ку і п'ерадз'е_ннімс'а, кааб жа йе_нта ўрэ_нм'а йано_н н'і зъма_нзалас'. Так хран'і_нл'і адз'о_нжу, патаму_н што с'і_нл'на было_н н'і куп'і_нц'. А быў л'і_нпн'ік і с то_нга л'і_нпн'іку дра_нл'і пало_нск'і і нам та_нта йак напл'ац'е_н каз'о_нл'³ лапц'е_нй, з'в'а_нзкуў пац' напл'аце_н лапц'е_нй мо_нжа п'ідз'іс'а_нт пар, дык мы йе_нтыйа ла_нпц'і й но_нс'ім. А с адны_нмы бац'і_ннкамы ўс'у_н мо_нладас'ц' пражыла_н і йаны_н ў м'ан'е_н харо_ншыяа был'і_н. А йак на в'ічары_ннку йду, стъра_нлас'а адны_н ла_нпц'і ўз'а_нц' абу_нц', а друг'і_нйа пад па_нху ўкра_нс' – йа ду_нжа л'уб'і_нла танцава_нц'. Дык адны_н стапчу_н, вы_нк'іну, а друг'і_нйа забарса_нйу п'е_нрад вы_нхадам, а ба_нц'ка гаво_нра: “Ну, маладз'е_нц, с'а_нн'н'і н'а ўс'і_н стъпта_нла ла_нпц'і”. Вот йак было_н. А ц'ап'е_нр у м'ан'е_н у вадно_нй старо_нй дз'е_нс'іц' пар во_нбув'і, сто_нл'к'і адз'о_нжы. А тады_н н'е магл'і_н куп'і_нц', мой та_нта ў чужо_нй рубаншк'і і ў чужы_нх сапага_нх в'інча_нўс'а, йетат, што й бъя_нта з'амл'і_н маў. А ц'ап'е_нр у ка_нждага йос' і выхадна_нйа, ус'а_нкайа йос' адз'о_нжа.

¹ папар; ² мэндлік, бабка; ³ пяць звязкаў па дзесяць пар лапцей

Заданне 2 Вызначыць, у якой групе прыкладаў назіраецца поўнае недысімілятыўнае яканне і ў якой – няпоўнае недысімілятыўнае яканне? Чым поўнае недысімілятыўнае яканне адрозніваецца ад няпоўнага недысімілятыўнага якання?

– В'аро_нўка, см'ата_нна, ц'ал'а_нта, б'аро_нза, м'адз'в'е_ндз', б'еразн'а_нк, с'амнаццац', у ха_нц'е, у го_нрадз'е, с'ерада_н, дз'ераза_н, п'ерагавары_нц', у бало_нц'е.

– Дз'ал'а_ннка, в'арста_н, ц'ага_нц', л'асны_н, л'асніка_н, в'арац'ано_н, в'ераб'е_нй, дз'араза_н, дз'арав'а_нны, с'м'е_нцц'а, на заво_ндз'а, у лу_нз'а, з'ал'анава_нты, п'арап'іса_нц'.

Заданне 3 Слова *бяда, вясна, вязаць, глядзім, ляжу, лясок, нядзеля, сяло, яечня, ярмо, ячмень, цяперака* затранскрыбіраваць так, як іх вымаўляюць у гаворках: а) з дысімілятыўным яканнем віцебскага падтыпу; б) з еканнем.

Заданне 4 У чым сутнасць дысімілятыўнага якання? Дзе яно распаўсюджана?

Варыянт 2

Заданне 1 Прачытаць тэкст. Прасачыць, якія гукі вымаўляюцца на месцы галосных няверхняга пад'ёму *[a], [o], [e]* ў першым складзе перад націскам пасля мяккіх зычных, калі пад націскам *[a]* і калі - *[i], [ы], [y], [o], [e]*. Вызначыць тып якання. Вынікі назіранняў запісаць у выглядзе табліцы.

У націскным складзе	У першым складзе перад націскам
[a] [i], [ы], [o], [y], [e]	

Даўн'е_нй л'у_ндз'і жыл'і_н ма_нрна. Даўн'е_нй хоц' малады_н харо_ншы хло_нп'ац, а дз'е_нўка хоц' брытка_нйа, абы_н было_н б з'амл'і_н мно_нга ў паса_нг, та йон йайе_н во_нз'м'е за_нмуж. Н'е_нжал'і і в'ас'е_нл'л'а было_н н'і тако_нйе, йак цап'е_нр. П'е_нрад в'ас'е_нл'л'ем ус'е_н дз'аўча_нты з'б'іра_нйуцца да маладо_нй, прыб'іра_нйуц' ха_нту, зав'е_ншвайуц' ф'іра_ннк'і, мы_нйуц' падло_нгу. На с'ц'е_нны в'е_ншайуц' вы_ншыўк'і, рушн'ік'е_н, по_нтым ста_нв'ац' сталэ_н. Да стало_нў з'б'іва_нл'і ла_нвы.

А ў маладо_нга з'б'іра_нйуцца хло_нпцы і дз'аўча_нты, з'б'іра_нл'і кв'е_нтк'і і в'і_нл'і в'ано_нчак на бутэ_нл'ку. Малада_нйа, катो_нра йдз'е_н за_нмуж, п'е_нрад в'ас'е_нл'л'ем б'арэ_н дру_нжку і йду_нц' па ха_нтах. У ко_нжнай ха_нц'е кла_нн'айецца стары_нм і малады_нм і запраша_нйе на в'ас'е_нл'л'е. Йана_н за

дз'ен' не апхондзіц', хондзіц' і на друнг'і дз'ен'. Калі́нсці́ на ўс'у_н в'онску адны_н чарав'і_нк'і. І ў каго_н было_н в'ас'е_нл'л'е, малады_н або_н малада_ня пазыча_нйуц' тых чарав'і_нкаў.

Назоўтра малады_н ідз'е_н да маладо_нй. Маладу_нйу прыб'іра_нйуц' у камо_нрцы, адз'ава_нйуц' доўгуйу бе_нлуйу су_нкн'у і в'е_нл'ен. Ёак вы_нв'едуц' маладу_нйу с камо_нры, сад'за_нцца за сталэ_н і гул'а_нйуц'. Па'сад'за_нц', пасп'ава_нйуц' і зб'іра_нйуцца да в'анца_н. В'анчацца йе_нз'дз'іл'і на ко_нн'ах. Ко_нн'і так хва_нйна прыб'іра_нл'і: чапл'а_нл'і л'е_ннты, на ду_нг'і буб'е_нчык'і. На вазэ_н зас'ц'і_нлал'і зда_нтныя по_нсц'алк'і, аптыка_нл'і вазэ_н б'арэ_нзн'ічкам. Пав'анча_нўшыс'а, йдуц' дадо_нму. Тады_н зноў гул'а_нйуц'. Про_нўда, в'ас'е_нл'л'і был'і_н ма_нрныя. Ёос' дз'е_нс'ац' л'і_нтраў во_нтк'і, то й на ўс'о_н в'ас'е_нл'л'е хвата_нла. Шчэ п'акл'і_н бл'інцэ_н с сква_нркамі і ба_нбк'і грачы_ншныя. Бра_нл'і то_нл'кі аднаго_н музыка_ннта, а друшко_нў во_нз'муц' двух.

По_нтым малады_ня йе_ндуц' да маладо_нга. Там йіх сустрака_нйуц'. Маладу_нйу выво_ндз'ац' у та_нн'ац, йа_нна до_нрыц' то_нму пада_нрак. Ко_нжда друшка до_нрыц' свайго_н друшка_н пада_нркам, куско_нм ку_нжал'у. А ўжэ в'е_нчарам малада_ня абдо_нрвала бл'і_нскіх і ро_ндных маладо_нга. Пасп'ава_нйуц', патанцу_нйуц' і расхо_ндз'ацца дадо_нму. А назоўтра пахм'е_нл'ацца і в'ас'е_нл'л'у кан'е_нц.

Заданне 2 Вызначыць тып якання ў прыведзеных групх слоў. Адказаць, на якой тэрыторыі пашыраны кожны тып якання.

– Багу_н, бады_н, в'ала_н, в'ано_нчак, в'арста_н, в'ас'о_нлы, запл'ац'і_н, м'а_нла, м'атла_н, п'ару_н, п'асо_нчак, с'аку_н.

– Агл'іда_нц', бал'е_нйіц', б'ар'е_нзн'ік, в'іза_нц', в'асло_н, дз'ів'а_нты, дз'ар'е_нўн'а, л'ажу_н, н'ав'е_нста, прыв'ажу_н, плац'е_нн', сц'аны_н.

– Б'ір'е_нц', б'іс'е_нда, дз'іл'а_ннка, дз'ан'о_нк, з'імла_н, з'ал'о_нны, л'ажы_нц', м'іц'е_нл'іца, н'іс'е_нц', с'іўба_н, см'іа_нцца, ц'іл'а_нты.

Заданне 3 Даказаць, што ў гаворцы, дзе запісаны гэтыя словы, ёсць еканне:

с'емйа_н, с'в'екро_нў, у с'ел'е_н, с'е_нстра, б'еро_нза, н'ета_н, с'ем'ено_н, б'ерэц'і_н, в'ераб'е_нй, м'е_нс'ец, дз'е_нс'ец', в'е_нц'ер, на_нл'ец, Пры_нп'ац'.

Заданне 4 У чым сутнасць екаюча-якаючага вакалізму? Дзе ён зафіксаваны?

Варыант 3

Заданне 1 Прачытаць тэкст. Прасачыць, якія гукі вымаўляюцца на месцы галосных няверхняга пад'ёму *[a]*, *[o]*, *[e]* ў першым складзе перад націскам пасля мяккіх зычных, калі пад націскам *[a]*, *[e]* і калі - *[i]*, *[ы]*, *[y]*, *[o]*. Вызначыць тып якання. Вынікі назіранняў запісаць у выглядзе табліцы.

У націскным складзе	У першым складзе перад націскам
<i>[a]</i> , <i>[e]</i> <i>[i]</i> , <i>[ы]</i> , <i>[o]</i> , <i>[y]</i> ,	

В'існо_нй і л'е_нт_м у нас крас'і_нва. Ёак то_нл'к'і насту_нп'іц' в'існа_н ус'о_н круго_нм цв'іц'і_нц', йгра_нйіц', з'е_нл'ін', ц'в'аты_н. Мы пра_нма къл'а_н л'е_нсу жыв'о_нм, а р'а_ндышк_м аз'аро_н і р'іка_н так хърашо_н ў нас. А ско_нл'ка йа_нгът у на_ншых л'і_нсах! А бухо_нныйі так'і_нйі! Л'е_нт_м йак пъ-найе_ндз'іц' гас'с'е_нй з гърадо_нў пашц'і_н к ка_нждъму, дък цъ_нлым'і дн'а_нм'і прыпъда_нйуц' у л'іса_нх. Пуда_нм'і но_нс'уц' гр'ібы_н й йа_нгъды. Майі_н про_ншлъйа ле_нта то_нжа пр'ійіжжа_нл'і ўдвайі_нх. Н'іве_нстка сто_нл'ка нъна_нс'іла йа_нгът і надз'е_нлъла ра_нзнъга вар'е_нн'а, што йа про_нста н'і зна_нла, йак то_нл'ка йа_нны дъвазу_нц' дамо_нў ус'о_н йе_нта. І с'о_нл'іта ъп'ац' пр'ііе_нхъц' аб'ішча_нйуц'. Во н'іда_нўна п'іс'мо_н пулучы_нла, дък п'і_ншуц', што мо_нжа тро_нху папо_нжжы пр'ііе_нндуц', чым л'е_нтъс', мо_нжа дз'е ў а_нўгусц'і. А йе_нтъ са_нмый лу_нччый м'е_нс'іц: і йа_нгъды ашшы_н бу_ндуц', і гр'ібы_н пайду_нц', і ў гаро_ндз'і вы_нрас'с'іц' ус'о_н с'в'е_нжын'кыйа – гурк'і_н, пум'ідо_нры, бурачк'і_н, цыбу_нл'а, мо_нрква, капу_нста, бу_нл'ба – ус'о_н но_нвыйа, с'в'е_нжын'кыйа, то_нл'ка йеш. І йа_нблычк'і, і сл'і_нвы, і гру_ншы свайі_н бу_ндуц'. Так што лу_нччъга м'е_нста й н'і на_ндъ, чым у нас у дз'ірэ_нўні, штоп хърашо_н пръв'асц'і_н во_нтпук.

Ц'іп'е_нр жыс' намно_нгъ лу_нччы, чым была_н ра_нн'шы, с'і_нчас ус'о_н йос', ус'о_н на_ндъб'і: і ра_ндз'івы, і ц'іл'ів'і_нз'іры, і л'ісап'е_нты, і мътацы_нклы, і нър'а_нды ра_нзныйі мо_нднийі, і ўс'о_н на с'в'е_нц'і. Пгъ-ладз'і_нш друг'е_нй рас нъ ц'іп'е_нр'ішн'ійу мъладз'о_нш і ду_нмъйіш: «Дъва_нйц'а спас'і_нба, што вам н'і пр'ішло_нс'а знац' ус'о_н то_нйа, што п'ір'іц'ірп'е_нл'і кал'і_н-та мы. Жыв'і_нц'а ш пъ-нъстъйа_ншшаму, штоп мы то_нл'ка магл'і_н гл'ідз'е_нц' нъ вас ды ра_ндъвъцца».

А йак абл'ахчо_нн с'іча_нс трут! Йе_нта ш на_ндъб'і, пънадз'е_нлъл'і сто_нл'ка ма_ншын ус'а_нк'іх, сто_нл'ка ўс'аго_н пънъвыду_нмывал'і. Вы пъ-гл'адз'і_нца, ско_нл'ка ў на_ншым то_нл'ка адны_нм калхо_нз'і ра_нзнай ц'е_нхн'ік'і. А ско_нл'ка ш йііе_н ўва ўс'ей стран'е_н! Йа_нсна, што ц'іп'е_нра л'у_ндз'ім л'е_нхшы жыв'е_нцца. І нас, стары_нх, н'е забыва_нйуц'. Дык дз'е ш тут пум'іра_нц' захо_нчыш, ц'іп'е_нр жа то_нл'ка й на_ндъб'і жыц' ды ра_ндъвацца так'е_нй жызн'у ды во ўну_нчъкъў гудува_нц'.

¹ буйныя, вялікія

Заданне 2 Ці можна вызначыць тып ненаціскага вакалізму пасля мяккіх зычных па наступных словах:

м'ашо_{нк}, з'арно_{нь}, з'ал'о_{нны}, з'амл'у_{нь}, ц'агну_{нь}, ц'ал'о_{нь}, в'арсты_{нь}, м'а_{нта}, л'ац'е_{нц}, с'в'атл'і_{нца}.

Калі нельга, то чаму?

Заданне 3 Слова *цяперака, сядло, сляза, язды, несем, пляцень, сям'я, цяклі, пяшком, бярэзнік, смяюцца, спяваем* затранскрыбіраваць так, як іх вымаўляюць у гаворках: а) з недысімілятыўным яканнем; б) з дысімілятыўным яканнем.

Заданне 4 У чым сутнасць екання? Дзе яно распаўсюджана?

Варыянт 4

Заданне 1 Прачытаць тэкст. Вызначыць тып ненаціскага вакалізму пасля мяккіх зычных.

Прыйѐхалі н'ѐмцы, нас ус'іх вы_нгналі с ха_нты, пок'і_ндалі дз'ѐці ў ха_нтах. Согна_нлі нас у ку_нчу, хоц'е_нлі расстрэл'вац'. Поста'в'іл'і пал'емйо_нты расстрэл'вац'. А тут потско_нчыў н'ѐм'ец, гат, і запл'і_нў на_ншу ха_нту, мойу_н. К'і_ннул'іса мы ты_нѐе ха_нты тушы_{нц}'. Ходжа_нйін ву_ншоў на гэ_нто пожа_нрышчо, да повык'іда_нлі дз'ѐец'і со 'гн'у_н на ву_нліцы л'ежа_нлі мойе_н дз'ѐец'і. А ха_нта мойа_н горыэла. Што рабі_{нц}'? Му ў л'ѐс поўц'ека_нлі, у л'ѐс'і нас лов'і_нлі. І му в л'ѐс ѝак поб'іегл'і, дак ѝа пок'і_ндала свое_н дз'ѐці, дак дво_нѐе згорыэло. А ты_нѐе тро_нѝечко ўз'ела_н, пок'і_ндала на ку_нп'інцы, дз'і_нвочка ўпа_нла ў во_нду, чуц' н'і затопы_нлася. Пок'і_ннула на ку_нп'інцы, ду_нмала спасу_н коро_нву, а н'ѐмцы м'ен'е_н ѝак прыжа_нлі, ѝа на чэ_нрав'і по водз'іе поўзла_н. Поўзла_н, поўзла_н, а тады_н ву_нпоўзла. Ада_нл'е ѝак поб'іегла ўц'ека_{нц}', да ў кана_нву, да ўпа_нла ў кана_нву. І дз'ѐці папа_ндалі ў кана_нв'і. Ы м'ой брат упа_нў у кана_нву. І ву_{нц}'агла ѝа сво' хл'опчыка с кана_нву, і ву_{нц}'агла бра_нта с кана_нву. Ада_нл'е само_нл'о_нты ѝак прыпус'ц'і_нліса і хоц'е_нлі нас поб'і_{нц}', а му похова_нліса пуд ку_нс'ц'ік'і. М'ой б'ол'шы сын ўз'л'е_нз на дз'ераўѝа_нчыну погл'адз'е_{нц}', чы ха_нта на_нша згорыэла, так і с'едз'е_нў на дз'ераўѝа_нчын'е. Ада_нл'е ѝа пуложы_нла свое_н дз'ѐці пуд

ку_нс'ц'іком, поопклада_нла ку_нпйам'і. І сама_н схова_нласа, і так'і_н нас самол'о_нты н'е найшл'і_н. І так'і_н нас самол'о_нты н'е найшл'і_н. Ада_нл'е н'ёмцы йак апкружы_нл'і болота_н ўгэ, опкружы_нл'і нас, і мно_нго-мно_нго л'удз'е_нй полов'і_нл'і там. Мо тры_нсто чолов'ёк нас пойма_нл'і на болота_нх, зап'е_нрл'і ў шко_нл'і пал'і_нц'. Да крыча_нл'і дз'ёц'і, да ўц'ека_нл'і, спаса_нл'іса, бо_нжэ м'і_нлы, што было_н! Тôл'к'і трох чолов'ёк м'іс тых б'і_нтых остал'і_нса жы_нву, потому_н што йак страл'а_нл'і н'ёмцы, йаны_н ра_нн'ены бул'і_н, кроў зал'і_нла і л'ежа_нл'і ў шко_нл'і. А тады_н нас ву_нгналі іс шко_нлы, погна_нл'і ў ха_нту н'е_нкуйу на расстрэл. Нас йон бы поб'і_нў, ал'е йак ха_нту путпал'і_нў, му ўро_нссып хто куды_н. Йены_н б'ёгайуц', нас бйу_нц', а му спаса_нйемоса. А мого_н бра_нта пов'ёс'іл'і, да в'іс'е_нў мо тры 'н'н'і, мота_нўса б'ён'н'ен'к'і (*плача*). Пов'ёс'іл'і за з'в'аз' с партыза_ннам'і. Да му ўс'е_н хова_нл'іса, тул'а_нл'іса по л'ёс'і. Да голода_нл'і, да му л'ёс ску_нбл'і, да йёл'і л'ёс, шчыта_нй гэ_нты бэрэ_нз'н'ік. Што п'ерэжыл'і_н то п'ерэжыл'і_н. Куску_н хл'ёба был'і_н ра_нды. Н'і було_н со_нл'і, н'і було_н жыро_нў. П'ерэн'е_нс'л'і го_нлоду, хо_нлоду.

Заданне 2 Слова *пляменніца, ляжаць, цяжар, сяўба, цялят, смяяцца, пацямнела, мядзьведзь, нявестка, дзялянка, вясло, смяюся, вялікі, вяселле, вяжу, язык, сляная, сякач* затранскрыбіраваць так, як іх вымаўляюць у гаворках: а) з дысімілятыўным яканнем; б) з дысімілятыўным яканнем віцебскага падтыпу.

Заданне 3 Па наступных словах вызначыць тып якання і дзе яно зафіксавана?

Дз'араза_н, в'арац'ано_н, во_нс'ан' , хло_нп'ац, по_нп'ал, н'ав'адо_нма, пац'о_нра, зро_нбл'ана, у л'е_нс'а, вараб'е_нй, но_нм'ар, с'о_нл'ата.

Заданне 4 У чым сутнасць дысімілятыўна-недысімілятыўнага якання? Дзе яно сустракаецца?

Лабараторная работа 4 Кансанантызм

Варыянт 1

Заданне 1 Карыстаючыся картай 42 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках зафіксавана фанема *[p]*. Як называюцца такія гаворкі?

Заданне 2 Карыстаючыся картай 44 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках зафіксавана ўжыванне слоў *[квасо_л'а]*, *[квасо_л']*, *[квасо_л'і]*.

Заданне 3 Карыстаючыся картай 46 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках зафіксавана няпоўная рэгрэсіўная асіміляцыя гукаў па глухасці.

Заданне 4 Карыстаючыся картай 47 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках адсутнічаюць прыстаўныя зычныя.

Заданне 5 Карыстаючыся картай 51 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках сустракаецца эпентычнае *[й]*.

Заданне 6 Карыстаючыся картай 64 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках зафіксавана падаўжэнне зычных.

Заданне 7 Карыстаючыся картай 60 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках адбылася поўная рэгрэсіўная асіміляцыя.

Варыянт 2

Заданне 1 Карыстаючыся картай 42 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках зафіксавана фанема **[p']**. Як называюцца такія гаворкі?

Заданне 2 Карыстаючыся картай 44 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках зафіксавана ўжыванне слоў **[фасо_л'а]**, **[фасо_л']**, **[фасо_л'і]**.

Заданне 3 Карыстаючыся картай 46 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках адсутнічае няпоўная рэгрэсіўная асіміляцыя гукаў па глухасці.

Заданне 4 Карыстаючыся картай 47 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках адначасова прысутнічаюць і адсутнічаюць прыстаўныя галосныя.

Заданне 5 Карыстаючыся картай 51 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках сустракаецца эпентычнае **[н]**.

Заданне 6 Карыстаючыся картай 64 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках сустракаецца спалучэнне мяккага ці зацвярдзелага зычнага з наступным **[й]**.

Заданне 7 Карыстаючыся картай 60 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках поўная рэгрэсіўная асіміляцыя адсутнічае.

Варыянт 3

Заданне 1 Карыстаючыся картай 44 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках зафіксавана ўжыванне слоў **[насо_л'а]**, **[насо_л']**, **[насо_л'і]**.

Заданне 2 Карыстаючыся картай 56 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю пашырэння змычных *[ð(ð')]*, *[m(m')]*.

Заданне 3 Карыстаючыся картай 45 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках назіраецца аглушэнне на канцы слоў.

Заданне 4 Карыстаючыся картай 48 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках адсутнічаюць прыстаўныя зычныя.

Заданне 5 Карыстаючыся картай 51 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках сустракаюцца эпентычныя *[й]* і *[н]*.

Заданне 6 Карыстаючыся картай 64 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках мяккі зычны асіміляваў *[й]*, але падоўжыўся.

Заданне 7 Карыстаючыся картай 61 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках зафіксавана рэгрэсіўная асіміляцыя.

Варыянт 4

Заданне 1 Карыстаючыся картай 44 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках зафіксавана ўжыванне слоў *[хвасо_л'а]*, *[хвасо_л']*, *[хвасо_л'і]*.

Заданне 2 Карыстаючыся картай 56 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю пашырэння афрыкат *[дз']*, *[ц']*.

Заданне 3 Карыстаючыся картай 45 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках адсутнічае аглушэнне на канцы слоў.

Заданне 4 Карыстаючыся картай 48 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках зафіксаваны прыстаўны *[г]*.

Заданне 5 Карыстаючыся картай 51 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках эпентычныя адсутнічаюць.

Заданне 6 Карыстаючыся картай 64 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках падоўжаныя зычныя ўжываюцца непаслядоўна.

Заданне 7 Карыстаючыся картай 61 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках рэгрэсіўная дысіміляцыя адсутнічае.

Лабараторная работа 5 Назоўнік

Варыянт 1

Заданне 1 Карыстаючыся картай 79 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю ўжывання націскага канчатка Меснага склону адзіночнага ліку адушаўлённых назоўнікаў мужчынскага роду з асновай на **[к]**:

а) канчатка **[-y]**; б) канчатка **[-e]**; в) канчатка **[-ovi]**, **[-evi]**.

Заданне 2 Карыстаючыся картай 74 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю ўжывання канчатка Меснага склону адзіночнага ліку назоўнікаў мужчынскага роду з асновай на **[г]**:

а) канчатка **[-e]**; б) канчатка **[-y]**; в) канчатка **[-ovi]**.

Заданне 3 Карыстаючыся картай 75 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю ўжывання канчатка Меснага склону адзіночнага ліку назоўнікаў мужчынскага роду з асновай на **[х]**:

а) канчатка **[-y]**; б) канчатка **[-e]**; в) канчатка **[-овы]**, **[-авы]**.

Заданне 4 Карыстаючыся картай 77 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю ўжывання націскага канчатка Меснага склону адзіночнага ліку неадушаўлённых назоўнікаў мужчынскага роду з зацвярдзелай асновай:

- а) канчатка **[-a]**; б) канчатка **[-y]**; в) канчатка **[-э]**;
- г) канчатка **[-ovi]**.

Заданне 5 Карыстаючыся картай 78 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю ўжывання націскага канчатка Меснага склону адзіночнага ліку неадушаўлённых назоўнікаў мужчынскага роду з мяккай асновай:

- а) канчатка **[-a]**; б) канчатка **[-ю]**; в) канчатка **[-e]**;
- г) канчатка **[-evi]**.

Варыянт 2

Заданне 1 Карыстаючыся картай 65 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю ўжывання канчатка ў Давальным і Месным склонах адзіночнага ліку назоўнікаў жаночага роду з асновай на **[z]**, **[x]**:

- а) канчатка **[-e]**; б) канчатка **[-i]**.

Заданне 2 Карыстаючыся картай 66 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю ўжывання канчатка ў Месным склоне адзіночнага ліку назоўнікаў жаночага роду з асновай на **[к]**:

- а) канчатка **[-э]**; б) канчатка **[-e]**; в) канчатка **[-ы]**; г) канчатка **[-i]**.

Заданне 3 Карыстаючыся картай 68 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю ўжывання націскага канчатка Меснага склону адзіночнага ліку назоўнікаў жаночага роду з асновай на **[ж]** **[ч]** **[ш]**:

- а) канчатка **[-ы]**; б) канчатка **[-э]**.

Заданне 4 Карыстаючыся картай 70 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю ўжывання націскага канчатка Творнага склону адзіночнага ліку назоўнікаў жаночага роду на – **a** з асновай на мяккі і зацвярдзелы зычны:

- а) канчатка **[-ой]**, **[-ёй]**; б) канчатка **[-эй]**, **[-ей]**;
- в) канчатка **[-ою]**, **[-ею]**; г) канчатка **[-эю]**, **[-ею]**.

Заданне 5 Карыстаючыся картай 71 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю ўжывання ненаціскага канчатка Творнага склону адзіночнага ліку назоўнікаў жаночага роду на – **a** з цвёрдай асновай:

- а) канчатка **[-аю]**, **[-ай]**; б) канчатка **[-ою]**, **[-ой]**;

в) канчатка *[-ыю], [-ью], [-ый] [-ьй]*; г) канчатка *[-ую]*.

Заданне 6 Карыстаючыся картай 92 ДАБМ, вызначыць тэрыторыю ўжывання канчатка Творнага склону адзіночнага ліку назоўніка старшыня:

а) канчатка *[-ой]*; б) канчатка *[-ёй]*; в) канчатка *[-ом]*.

Варыянт 3

Заданне 1 Карыстаючыся картай 207 ДАБМ, вызначыць гаворкі, у якіх захаваліся рэшткі форм парнага ліку.

Заданне 2 Карыстаючыся картай 206 ДАБМ, вызначыць гаворкі, у якіх не захаваліся рэшткі форм парнага ліку.

Заданне 3 Карыстаючыся картай 93 ДАБМ, вызначыць гаворкі, у якіх клічная форма назоўнікаў мужчынскага роду заканчваецца:

а) на *[-е, -а]*; б) на *[-у]*; в) дзе не ўжываецца клічная форма.

Заданне 4 Карыстаючыся картай 94 ДАБМ, вызначыць гаворкі, у якіх клічная форма назоўнікаў жаночага роду заканчваецца:

а) на *[-о, -е]*; б) дзе не ўжываецца клічная форма;
в) у якіх паралельна ўжываюцца абедзве формы.

Заданне 5 Карыстаючыся картай 81 ДАБМ, вызначыць гаворкі, у якіх зафіксавана форма Назоўнага склону адзіночнага ліку назоўніка *гусь*:

а) *гусь* (жаночага роду); б) *гусь* (мужчынскага роду); в) *гуся*;
г) *гусіна*.

Заданне 6 Карыстаючыся картай 82 ДАБМ, вызначыць гаворкі, у якіх зафіксавана форма Творнага склону адзіночнага ліку назоўніка *гусь*:

а) *гу_нсся*; б) *гусе_ню*; в) *гу_нсей*; г) *гу_нсяю*; д) *гу_нсяй*; е) *гусё_нм*.

Варыянт 4

Заданне 1 Карыстаючыся картай 84 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках форма Назоўнага склону адзіночнага ліку назоўнікаў, якія абазначаюць маладых істот, заканчваецца:

а) на *[-я, -е]*; б) на *[-онак]*; в) на *[-ук]*.

Заданне 2 Карыстаючыся картай 89 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках пашырана форма Назоўнага склону адзіночнага ліку слова *маці*:

а) *маці*; б) *мацер*; в) *маць*; г) *мацера*; д) *матка*.

У якіх гаворках паралельна ўжываюцца дзве або тры формы.

Заданне 3 Карыстаючыся картай 90 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках пашырана форма Назоўнага склону адзіночнага ліку слова *святроў*:

а) *святроў*; б) *святрова*; в) *святруха*; г) *святроўка*.

Заданне 4 Карыстаючыся картай 87 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках адзначаны формы Творнага склону адзіночнага ліку назоўнікаў, якія абазначаюць маладых істот:

а) *цялё_нм*; б) *це_нлям*; в) *цяля_нм*; г) *целятам, целецем*; д) *цялёнкам*;

е) *цялюко_нм*.

Заданне 5 Карыстаючыся картай 88 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках адзначаны формы Меснага склону адзіночнага ліку назоўнікаў, якія абазначаюць маладых істот:

а) *аб цяляці*; б) *аб цялю*; в) *аб тэлятаві*; г) *аб цяленку*;

д) *аб цялюку*.

Лабараторная работа 6 Дзеяслоў

Варыянт 1

Заданне 1 Карыстаючыся картай 173 ДАБМ, вызначыць гаворкі, у якіх форма інфінітыва з асновай на галосны заканчваецца:

а) суфіксам **-ць**; б) суфіксам **-ці(-ты)**; в) суфіксам **-т**.

Заданне 2 Карыстаючыся картай 165 ДАБМ, вызначыць гаворкі, у якіх зафіксаваны варыянт зваротнай часціцы – **ся**:

а) мяккі; б) цвёрды.

Заданне 3 Карыстаючыся картай 160 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках адбылося чаргаванне губных зычных з “**губным + л’**” ва ўсіх асабовых формах.

Заданне 4 Карыстаючыся картай 148 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках дзеясловы 3-й асобы цяперашняга і будучага простага часу адзіночнага ліку І спражэння з націскам на канчатку ўжываюцца без – **ц’**.

Заданне 5 Карыстаючыся картай 152 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках дзеясловы І спражэння ў 2-й асобе множнага ліку цяперашняга часу ўжываюцца з націскным канцавым **[-e]**.

Заданне 6 Карыстаючыся картай 166 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках зафіксавана форма будучага складанага часу, у склад якой уваходзіць асабовая форма дапаможнага дзеяслова **быць**.

Варыянт 2

Заданне 1 Карыстаючыся картай 174 ДАБМ, вызначыць гаворкі, у якіх форма інфінітыва з асновай на зычны заканчваецца:

а) суфіксам **-ці(-ты)**; б) суфіксам **-ць**; в) без суфікса.

Заданне 2 Карыстаючыся картай 164 ДАБМ, вызначыць гаворкі, у якіх варыянты галоснага ў зваротнай часціцы дзеясловаў заканчваюцца:

а) на **[-a]**; б) на **[-i]**.

Заданне 3 Карыстаючыся картай 160 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках адбылося чаргаванне ў асновах губных **б, п, в, м** з “губным + й”.

Заданне 4 Карыстаючыся картай 148 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках форма 3-й асобы цяперашняга і будучага простага часу адзіночнага ліку дзеясловаў І спражэння з націскам на канчатку ўжываюцца з **-ц’**.

Заданне 5 Карыстаючыся картай 152 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках дзеясловы І спражэння ў 2-й асобе множнага ліку цяперашняга часу ўжываюцца з націскным канцавым **[-o]**.

Заданне 6 Карыстаючыся картай 166 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках зафіксавана форма будучага складанага часу, у склад якой уваходзіць дапаможны дзеяслоў **мець**.

Варыянт 3

Заданне 1 Карыстаючыся картай 179 ДАБМ, вызначыць гаворкі, у якіх інфінітыў з асновай на **[-к]** мае форму:

а) *пячы*; б) *пекчы*; в) *пекці*; г) *пекць*.

Заданне 2 Карыстаючыся картай 164 ДАБМ, вызначыць гаворкі, у якіх варыянты галоснага ў зваротнай часціцы дзеясловаў заканчваюцца:

а) на *[-o/]*; б) на *[-e/]*.

Заданне 3 Карыстаючыся картай 158 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках дзеясловы з асновай на заднеязычны “*з*” маюць ва ўсіх асобах аснову на шыпячы.

Заданне 4 Карыстаючыся картай 149 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках форма 3-й асобы адзіночнага ліку дзеясловаў І спражэння з націскам на аснове ўжываюцца з *-ц*.

Заданне 5 Карыстаючыся картай 155 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках дзеясловы ІІ спражэння ў 2-й асобе множнага ліку цяперашняга часу ўжываюцца з націскным канцавым *[-o/]*.

Заданне 6 Карыстаючыся картай 166 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках паралельна ўжываюцца складаная і злітная формы будучага складанага часу.

Варыянт 4

Заданне 1 Карыстаючыся картай 178 ДАБМ, вызначыць гаворкі, у якіх форма інфінітыва з асновай на *[-z/]* заканчваецца:

а) суфіксам *-чы*; б) суфіксам *-ці*; в) без суфікса.

Заданне 2 Карыстаючыся картай 164 ДАБМ, вызначыць гаворкі, у якіх варыянты галоснага ў зваротнай часціцы дзеясловаў заканчваюцца:

а) на *[-ы/]*; б) на *[-у/]*; г) *[-]*.

Заданне 3 Карыстаючыся картай 158 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках адсутнічае чаргаванне заднеязычных з шыпячымі (*г:ж, к:ч, х:ш*) ва ўсіх асобах.

Заданне 4 Карыстаючыся картай 149 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках форма 3-й асобы адзіночнага ліку дзеясловаў ІІ спражэння з націскам на аснове ўжываюцца без *-ц*.

Заданне 5 Карыстаючыся картай 155 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках дзеясловы II спражэння ў 2-й асобе множнага ліку цяперашняга часу ўжываюцца з націскным канцавым *[-e]*.

Заданне 6 Карыстаючыся картай 168 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках зафіксавана злітная форма будучага складанага часу.

Лабараторная работа 7 Лексіка

Варыянт 1

Заданне 1 На аснове прыведзеных прыкладаў зрабіць вывад, якія словы трэба лічыць амонімамі, а якія мнагазначнымі. Назваць крытэрыі, што дапамагаюць адрозніваць полісемяю ад аманіміі:

Барыня:

- 1) *гультайка*: Бай, барыня, за усе лета недзелі у полі не работала;
- 2) *танец*: Барыню колісь усе танцавалі;
- 3) *гартэнзія*: Мая барыня колеры мяняе: зараз ена розовая, а потым будзе салатавая, а тады красная (ДСЛ).

Капач:

- 1) *чалавек, які выбірае бульбу*: Да нас пайшоў адзін капач. Ён павыворвайце картопл'у, то йдуць капаче;
- 2) *капач*: Кавал' зрабіў капача, штосьці н'і ўдалас'а капалка, капалі капачам'і;
- 3) *чапля*: Вым'і скавараду капачом (МСГВ).

Даваць:

- 1) *дарыць*: Пасагу давалі с скрыняю;
- 2) *карміць*: То карову даць нада, то свіням даваць;
- 3) *даіцца*: Паўтары літры малака давала козачка;
- 4) *аддаваць*: Я не даваю пенсіі;

- 5) *забяспечыць чым-н*: Я вам даваю дровы;
- 6) *зрабіць (укол)*: Уколы давалі;
- 7) *наладзіць (вячэру)*: Як пахаваюць нібошчыка, даюць вячэру (СБГПЗБП).

Канёк:

- 1) *стык двухсхільнай страхі*: Канёк крышы задзелавалі саломай у саламянай страсе;
- 2) *дзе збітыя дошкі, якія кладуць на стык страхі*: Збыв конька з дошкі і положыв на вэрх (БДС).

Заданне 2 Карыстаючыся картай 235 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках назвы будынка, у якім складваюць снапы, салому, называюць:

- а) *гумно*; б) *клуня*; в) *клюня*; г) *ток*.

Заданне 3 Карыстаючыся “Дыялектным слоўнікам Лоеўшчыны” Т. С. Янковай (Мінск, 1982) вызначыць значэнне наступных слоў:

абнач, бабыр, баран², белагаловік, брахлівец, валачыць, васказоб, вербавік, вужаўка, дубовік, жлукта, зжалязец, кайстра, кіянка, крынка, кухлік, натарыць, плугатар, седзень, цэбар.

Размеркаваць іх па наступных семантычных групах:

- а) *назвы дзеянняў чалавека*; б) *назвы, што характарызуюць асобу чалавека*; в) *назвы прадметаў быту*; г) *назвы грыбоў*; д) *назвы рыб*.

Варыянт 2

Заданне 1 На аснове прыведзеных прыкладаў зрабіць вывад, якія словы трэба лічыць амонімамі, а якія мнагазначнымі. Назваць крытэрыі, што дапамагаюць адрозніваць полісэмію ад аманіміі:

Мяшанка:

- 1) *тоўчаная бульба, пюрэ*: Наварыла мешанкі да затаўкла салам – ежце;
- 2) *вялікая драўляная лыжка, якой мяшаюць у гаршку*: Мешанку памый, а то засахне (ДСЛ).

Свет:

- 1) *сусвет*: Мы ўс'е жыйем на с'в'еці;
- 2) *жыццё*: Ён за работаў с'в'ету н'і в'ідз'іц, роб'іц' ды роб'іц';
- 3) *асвятленне*: У хац'і с'в'ет добры;
- 4) *досвітак, світанне*: Бралас'о на с'в'ет, йак каровы пагналі (МСГВ).

Калаціць:

- 1) *растрасаць*: Калаціў гной, аж упацеў;
- 2) *абіваць*: Трэба ячмень калаціць;
- 3) *вытрасаць роўную салому і вязаць кулі*: Кулі калацілі з акалоту – са снапоў, якія абівалі на сям’яна;
- 4) *перыць*: Калаціла плацьё пранікам;
- 5) *збіваць масла*: Іна кожны дзень масла калоціць;
- 6) *распутваць пачаскі, кудзелю*: Нада калаціць кудзелю (СБГПЗБП).

Баба:

- 1) *брус у калёсах, які служыць асновай для драбін і ляжыць на восі*: Баба ляжыць на восі, у бабу заганяюць ручкі для драбін;
- 2) *саха калодзежнага жураўля*: Паламалася баба ў калодзезі, трэбо новую бабу паставіць;
- 3) *плашка, якую кладуць на сані і саначкі пры перавозцы доўгага і тоўстага бяраення*: На падсанкі і на капылы кладуцца бабы, каб не поломаліс пйдсанкі, колі кладуць бэрвэно (БДС),

Заданне 2 Карыстаючыся картай 236 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках назвы будынка, у якім складваюць сена называюць:

а) *пуня*; б) *адрына*; в) *сянніца*; г) *тока*.

Заданне 3 Карыстаючыся “Матэрыяламі да слоўніка Гродзенскай вобласці” Т. Ф. Сцяшковіч (Мінск, 1972) вызначыць значэнне наступных слоў:

бабачка, баба II, баба III, балбатухі, баннік, баса, вабельнік, валак I, валіць II, гірма, грасачка, дамаўнік, жыжска I, зеляліны, казляк, калека II, лупіць, мянёк, праставаць, саснавік, свентайнік, сынаваць, чартапалох, ясеніна, ячменка.

Размеркаваць іх па наступных семантычных групах:

а) *назвы дзеянняў чалавека*; б) *назвы, што характарызуюць асобу чалавека*; в) *назвы прадметаў быту*; г) *назвы грыбоў*; д) *назвы рыб*.

Варыянт 3

Заданне 1 На аснове прыведзеных прыкладаў зрабіць вывад, якія словы трэба лічыць амонімамі, а якія мнагазначнымі. Назваць крытэрыі, што дапамагаюць адрозніваць полісемію ад аманіміі:

Пасма:

- 1) *пасма, пучок*: Две ці тры пасмы захвачу і хуценька перашысла кручу;

2) *пэўная колькасць нітак у аснове*: Кросна калісці булі, дык пралі му пражу, пасмы захвацім і матаем;

3) *мера палатна ўшырыню*: У дванаццать пасам полотно, дак ета хорошае, тонкае (ДСЛ).

Бонда:

1) *баханка хлеба*: Схадзі ў камору, прынясі бонду. Палучылас'а йакайас'ці н'адобрайа бонда, в'ідац' хл'еб добра н'і ўкі'с;

2) *малы хлябок, спечаны на скаварадзе*: У нас п'якуц' бонды і выхвatk'і, гета ўс'о роўна;

3) *блінец з дрэннай бульбы*: С таркаваных картопляў у нас банде п'якуц' (МСГВ).

Ладзіць:

1) *узбірацца на што-н., ці апускацца ўніз*: Дзеці на дрэвах лазяць;

2) *лезці праз што-н.*: Трэба загарадзіць плот, а то сабакі лазяць;

3) *хадзіць на чым-н.*: Чаго лазіш па агародзе;

4) *сноўдацца*: Дзе ты так доўга лазіў (СБГПЗБП).

Загон:

1) *града*: У мяне цэлы загон цыбулі расце;

2) *агароджанае пад адкрытым небам месца для жывёлы*: Кароў прыгналі у загон, пойдзем даіць (БДС).

Заданне 2 Карыстаючыся картай 238 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках назвы пабудовы са сценамі для гаспадарчых прылад называюць:

а) *павець*; б) *топа, шопка*; в) *вазоўня*; г) *шур, шурык*.

Заданне 3 Карыстаючыся “Матэрыяламі для дыялектнага слоўніка Гомельшчыны” (вып. IV “Беларуская мова і мовазнаўства”, Мінск, 1976), вызначыць значэнне наступных слоў:

ёмачнік, жмінда, журыца, забенька, забягайлаўка II, задзеваваць, загашнік, зажменіць, залезнік, званар, звяга II, зелянушка II, знёмшчык, зубраўка, кажуха, калавурыць, каласавік, капітан, прасавік I, прасавік II, купава.

Размеркаваць іх па наступных семантычных групах:

а) *назвы дзеянняў чалавека*; б) *назвы, што характарызуюць асобу чалавека*; в) *назвы прадметаў быту*; г) *назвы грыбоў*; д) *назвы рыб*.

Варыянт 4

Заданне 1 На аснове прыведзеных прыкладаў зрабіць вывад, якія словы трэба лічыць амонімамі, а якія мнагазначнымі. Назваць крытэрыі, што дапамагаюць адрозніваць полісемяю ад аманіміі:

Пранік:

- 1) *пранік*: Пранік у нас кажуць, ён такі драўляны з ручкай;
- 2) *пернік*: Спечы пранікаў з медам заўтра (ДСЛ).

Кладка:

- 1) *дошка ці бярвяно, перакінутае праз рэчку або канаву*: Клатка вуска, гл'адз'е н'і ўпадз'і;
- 2) *масток, на якім палошчуць бялізну*: Там клатка шырока, на йой п'ерац' пран'ікам і палошчуц' б'ал'ізму (МСГВ).

Загаварыць:

- 1) *пачаць гаварыць*: Як загаварыла Яніна, мне светла стала;
- 2) *сказаць*: Я можа і загавару не так;
- 3) *звяртацца з размовай да каго-н*: Яна да кожнага дзяцёнка загаварыць;
- 4) *замовіць, загаварыць*: Рану загаварыць трэба (СБГПЗБП).

Вянок:

- 1) *нізка цыбулі*: Я сваю цыбулю ўсю пупляла ў вянкi, а вянок малой цыбулі пакінула на семя;
- 2) *кутас у поясе*: Паясы ткалі на дошчачках і на канцах дзелалі вяночкі з розных нітак (БДС).

Заданне 2 Карыстаючыся картай 239 ДАБМ, вызначыць, у якіх гаворках назвы пабудовы для захоўвання збожжа называюць:

а) *свіран, сверан*; б) *свіронак*; в) *амбар, імбар*; г) *клець, клетка*.

Заданне 3 Карыстаючыся “Матэрыяламі да абласнога слоўніка Магілёўшчыны” (Мінск, 1981), вызначыць значэнне наступных слоў:

варушкі, вечарынашнік, вужоўкі, вуцірыч, галабародзька, гаршчэўнік, драпчык, дзяжнічок, жлукта, закубрыць, заслончык, калбан, калека, каўганка, каўгірка, клычыць, мікольнік, пячкур, яграст, яленец, ярушка.

Размеркаваць іх па наступных семантычных групам:

а) *назвы дзеянняў чалавека*; б) *назвы, што характарызуюць асобу чалавека*; в) *назвы прадметаў быту*; г) *назвы грыбоў*; д) *назвы рыб*.

ЛІТАРАТУРА

1. Блінава, Э. Беларуская дыялекталогія. / Э.Блінава, Е.Мяцельская. – Мн.: Вышэйшая школа, 1980. - 304с.
2. Гуліцкая, В.А. Беларуская і руская дыялекталогія. / В.А. Гуліцкая, М.Ф.Гуліцкі, Л.І.Злобін, З.А.Рудакоўская. – Мн.: Вышэйшая школа, 1992. - 248с.
3. Мяцельская, Е. Беларуская дыялекталогія. Практыкум. / Е.Мяцельская, Э. Блінава. – Мн.: Вышэйшая школа, 1992. – 318с.
4. Вайтовіч, Н.Т. Ненаціскны вакалізм народных гаворак Беларусі. / Н.Т.Вайтовіч. – Мн.: Навука і тэхніка, 1968. – 220с.
5. Крывіцкі, А.А. Фанетыка беларускай мовы. / А.А.Крывіцкі, А.І.Падлужны. – Мн.: Вышэйшая школа, 1984. – 269с.
6. Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. – Мн.: Выдавецтва Акадэміі навук БССР, 1963. – 338с.
7. Карский, Е.Ф. Белорусы. Язык белорусского народа. Вып.1. / Е.Ф.Карский, – Мн.: Изд. АН СССР, 1956. – 475с.
8. Нарысы па беларускай дыялекталогіі. – Мн.: Навука і тэхніка, 1964. – 415с.
9. Яшкін, І.Я. Узаемадзеянне рознадзялектных сістэм (Фанетыка). / І.Я.Яшкін. – Мн.: Навука і тэхніка, 1976. - 176с.
10. Яшкін, І.Я. Узаемадзеянне рознадзялектных сістэм (Марфалогія. Сінтаксіс). / І.Я.Яшкін. – Мн.: Навука і тэхніка, 1980. - 103с.

11. Жыдовіч, М.А. Назоўнік у беларускай мове. / М.А.Жыдовіч.– Мн.: Выдавецтва БДУ імя У.І.Леніна, 1969. – 230с.
12. Булахаў, М.Г. Прыметнік у дыялектнай мове. / М.Г.Булахаў. – Мн.: Навука і тэхніка, 1964. – 199с.
13. Сцяшковіч, Т.Ф. Займеннік у беларускай мове. / Т.Ф.Сцяшковіч.– Мн.: Навука і тэхніка, 1977. – 259с.
14. Чабярук, А.І. Лічэбнік у беларускай мове. / А.І.Чабярук.– Мн.: Навука і тэхніка, 1977. – 104с
15. Мацкевіч, Ю.Ф. Марфалогія дзеяслова ў беларускай мове. / Ю.Ф.Мацкевіч.– Мн.: Выдавецтва АН БССР, 1953. – 292с.
16. Груца, А.П. Развіццё складаназалежнага сказа ў беларускай мове. / А.П.Груца.– Мн.: Навука і тэхніка, 1970. – 270с.
17. Манаенкова, А.Ф. Лексика русских говоров Белоруссии. / А.Ф.Манаенкова.– Мн., Вышэйшая школа, 1973. – 184с.
18. Панюціч, К.М. Лексіка народных гаворак. / К.М.Панюціч.– Мн.: Вышэйшая школа, 1976. – 128с.
19. Сцяцко, П.У. Народная лексіка і словаўтварэнне. / П.У.Сцяцко.– Мн.: Навука і тэхніка, 1972. – 287с.
20. Аксамітаў, А.С. Беларуская фразеалогія. / А.С.Аksamітаў.– Мн.: Вышэйшая школа, 1978. – 224с.
21. Янкоўскі, Ф.М. Роднае слова. / Ф.М.Янкоўскі.– Мн.: Вышэйшая школа, 1972. – 448с.
22. Лінгвістычная геаграфія і групойка беларускіх гаворак. – Мн.: Навука і тэхніка, 1968. – 320с.
23. Гуліцкі, М.Ф. Нарысы гісторыі белускай лексікаграфіі. / М.Ф.Гуліцкі. – Мн.: Вышэйшая школа, 1978. – 120с.
24. Мяцельская, Е.С. Беларуская дыялекталогія. Хрэстаматыя. / Е.С.Мяцельская, Я.М.Камароўскі. – Мн.: Выдавецтва БДУ імя У.І.Леніна, 1979. – 320с.
25. Крывіцкі, А.А. Дыялекталогія беларускай мовы. / А.А.Крывіцкі.– Мн.: Вышэйшая школа, 2003. – 294с.

СЛОЎНІКІ

26. Абабурка, М. Дыялектызмы ў творах беларускіх савецкіх пісьменнікаў. / М.Абабурка. – Мн.: Вышэйшая школа, 1979. – 143с.
27. Бялькевіч, І.К. Краёвы слоўнік Усходняй Магілёўшчыны. / І.К.Бялькевіч. – Мн.: Навука і тэхніка, 1970. – 511с.
28. Дыялектны слоўнік Брэстчыны. Склад. Аляхновіч М.М. і інш. – Мн.: Навука і тэхніка, 1989. – 294с.

29. Жывое народнае слова: Дыялекталагічны зборнік. – Мн.: Навука і тэхніка, 1992. – 271с.
30. Жывое слова. Рэд. Ю.Ф. Мацкевіч, І.Я. Яшкін. – Мн.: Навука і тэхніка, 1978. – 288с.
31. З жыцця роднага слова. – Мн.: Навука і тэхніка, 1968. – 179с.
32. З народнага слоўніка. Рэд. А.А. Крывіцкі, Ю.Ф. Мацкевіч. – Мн.: Навука і тэхніка, 1975. – 350с.
33. Касьпяровіч, М.І. Віцебскі краёвы слоўнік. / М.І.Касьпяровіч. – Віцебск, 1927. – 369с.
34. Кучук, І.М. Палескі слоўнік. Лельчыцкі раён. / І.М.Кучук, А.К.Малюк. – Мазыр, 2000. – 156с.
35. Лексика Полесья. Материалы для полесского диалектного словаря. Отв. ред. Н.И. Толстой. – М.: Наука, 1968. – 476с.
36. Лексіка Полесья ў прасторы і часе. Рэд. В.У. Мартынаў. – Мн.: Навука і тэхніка, 1971. – 214с.
37. Матэрыялы да абласнога слоўніка Магілёўшчыны. Укл. М.В.Абабурка, Л.І.Аляксеенка, М.П.Бузук і інш. Рэд. А.А.Крывіцкі, І.Я.Яшкін. – Мн.: Навука і тэхніка, 1981. – 128с.
38. Матэрыялы для дыялектнага слоўніка Гомельшчыны. У зб.: Беларуская мова і мовазнаўства. Вып. III. – Мн.: Выдавецтва БДУ імя У.І.Леніна, 1975. – С. 161-260.
39. Беларуская мова і мовазнаўства. Вып. IV. – Мн.: Выдавецтва БДУ імя У.І.Леніна, 1976. – С. 134-272.
40. Беларуская мова. Вып. V. – Мн.: Выдавецтва БДУ імя У.І.Леніна, 1977. – С. 98-181.
41. Беларуская мова. Вып. VI. – Мн.: Выдавецтва БДУ імя У.І.Леніна, 1978. – С. 120-235.
42. Беларуская мова. Вып. VII. – Мн.: Выдавецтва БДУ імя У.І.Леніна, 1980. – С. 138-175.
43. Беларуская мова. Вып. VIII. – Мн.: Выдавецтва БДУ імя У.І.Леніна, 1980. – С. 120-187.
44. Беларуская мова. Вып. IX. – Мн.: Выдавецтва БДУ імя У.І.Леніна, 1981. – С. 107-175.
45. Беларуская мова. Вып. X. – Мн.: Выдавецтва БДУ імя У.І.Леніна, 1982. – С. 110-159.

46. Матэрыялы для слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак. / Пад рэд. М.А.Жыдовіч.— Мн.: Выдавецтва БДУ імя У.І.Леніна, вып. I 1970. — 152с.

47. Матэрыялы для слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак. / Пад рэд. М.А.Жыдовіч.— Мн.: Выдавецтва БДУ імя У.І.Леніна, вып. II 1974. — 192с.

48. Матэрыялы для слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак. / Пад рэд. М.А.Жыдовіч.— Мн.: Выдавецтва БДУ імя У.І.Леніна, вып. III 1977. — 144с.

49. Насовіч, І.І. Слоўнік беларускай мовы. / І.І.Насовіч. — Мн.: БелСЭ, 1983. — 792с.

50. Народная лексіка. Рэд. А.А. Крывіцкі, Ю.Ф.Мацкевіч. — Мн.: Навука і тэхніка, 1977. — 288с.

51. Народнае слова. Пад рэд. А.Я. Баханькова. — Мн.: Навука і тэхніка, 1976. — 360с.

52. Народная словатворчасць. Рэд. А.А. Крывіцкі, І.Я.Яшкін. — Мн.: Навука і тэхніка, 1979. — 336с.

53. Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. У 5-ці т. / Уклад. Ю.Ф. Мацкевіч, А.І.Грынавецкене, Я.М.Рамановіч і інш. Т. 1. — Мн.: Навука і тэхніка, 1979. — 512с.; Т. 2. — Мн.: Навука і тэхніка, 1980. — 728с.; Т. 3. — Мн.: Навука і тэхніка, 1980. — 536с.; Т. 4. — Мн.: Навука і тэхніка, 1984. — 616с.; Т. 5. — Мн.: Навука і тэхніка, 1986. — 563с.

54. Сцяцко, П. Дыялектны слоўнік. / П.Сцяцко. — Мн.: Выдавецтва БДУ імя У.І.Леніна, 1970. — 184с.

55. Сцяцко, П. Народная лексіка. / П.Сцяцко. — Мн.: Навука і тэхніка, 1970. — 176с.

56. Сцяшковіч, Т.Ф. Матэрыялы да слоўніка Гродзенскай вобласці. / Т.Ф.Сцяшковіч. — Мн.: Навука і тэхніка, 1972. — 620с.

57. Сцяшковіч, Т.Ф. Слоўнік Гродзенскай вобласці. / Т.Ф.Сцяшковіч. — Мн.: Навука і тэхніка, 1983. — 671с.

58. Тураўскі слоўнік у 5т. /Склад. А.А. Крывіцкі, Г.А. Цыхун, І.Я. Яшкін і інш. Т. 1. — Мн.: Навука і тэхніка, 1982. — 255с.; Т. 2. — Мн.: Навука і тэхніка, 1982. — 271с.; Т. 3. — Мн.: Навука і тэхніка, 1984. — 311с.; Т. 4. — Мн.: Навука і тэхніка, 1985. — 360с.; Т. 5. — Мн.: Навука і тэхніка, 1987. — 423с.

59. Шаталава, Л.Ф. Беларускае дыялектнае слова. / Л.Ф.Шаталава – Мн.: Навука і тэхніка, 1975. – 208с.
60. Шатэрнік, М.В. Краёвы слоўнік Чэрвеншчыны. / М.В.Шатэрнік. – Мн.: 1929..
61. Юрчанка, Г. Дыялектны слоўнік. / Г.Юрчанка. – Мн.: Навука і тэхніка, 1966. – 228с.
62. Янкова, Т.С. Дыялектны слоўнік Лоеўшчыны. / Т.С.Янкова. – Мн.: Навука і тэхніка, 1982. – 432с.
63. Янкоўскі, Ф. Дыялектны слоўнік. Вып. I. / Ф.Янкоўскі. – Мн.: Выдавецтва АН БССР, 1959. – 230с.; вып. II. – Мн.: Выдавецтва АН БССР, 1960. – 235с.; вып. III. – Мн.: Выдавецтва АН БССР, 1970. – 173с.

Вучэбнае выданне

БОБРЫК Уладзімір Андрэевіч

БЕЛАРУСКАЯ ДЫЯЛЕКТАЛОГІЯ

*Заданні да выканання лабараторных работ
для студэнтаў спецыяльнасці*

1-21 05 01 “Беларуская філалогія”

Падпісана ў друк . Фармат 60х84 1/16. Папера пісчая №1.
Гарнітура “Таймс”. Ум. др. арк. 2,3. Ул.-выд. арк. 1,8. Тыраж 50 экз.

Аддрукавана ва ўстанове адукацыі
“Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны”
246019, г. Гомель, вул. Савецкая, 104